

olmakla birlikte aralarında bazı farklar vardır. Münâzara ilmi, dinî olsun din dışı olsun her türlü tartışma kurallarını içine alan ve daha çok gerçeği keşfetmeyi hedefleyen geniş kapsamlı bir alandır. Hilâf ilmi de fikhî mezheplerde müctehidlerin görüşlerine ve fikhî delillerine ilişkin tartışma kurallarını konu edinen bir dal olup sadece fikhî konularla sınırlıdır. Cedel ise dinî veya din dışı konulara ilişkin tartışmalarda herhangi bir görüşün savunulmasını hedef alır (Taşköprizâde, I, 307-308; *Keşfü'z-zunûn*, I, 580). Bâtıl bir fikrin savunulmasında da kullanılan cedel, savunmada başarıya ulaşmak gayesiyle formel mantığa sarılmaya ve kelime oyunlarına başvurmaya kapı açtığı için tek başına gerçeğe ulaştırıcı bir vasıta olarak görülmemiştir. Bununla birlikte kullanılan delillerin kesin bilgiye dayanması durumunda tartışma yoluyla doğru sonuçlara varılacağını kabul edenler de vardır. Nitekim müteakdimin dönemi kelâmcıları bir görüşün doğruluğunu veya yanlışlığını belirlemede en müessir yolun tartışma olduğunu savunmuşlar ve bu görüşleriyle Aristo geleneğini benimseyen İslâm filozoflarından ayrılmışlardır (Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel*, nâşirin takdimi, s. 26-27, 52-53). Müteahhir dönemde ise böbürlenme, kendini temize çıkarma, muarızları çekeme, onlara karşı kin besleme, gıybet etme, onların eksiklik ve yanlışlarını arama gibi İslâm dininin yasakladığı ahlâk dışı tutum ve davranışlara yol açabileceği düşüncesiyle cedel yerine münâzara metodu tercih edilmiş, genellikle delil isteme (men'), delili boşa çıkarma (nakz) ve iddiayı iptal etme (muâraza) tarzında uygulanan tartışma kuralları geniş biçimde bu disiplinde inceleme konusu yapılmıştır (bk. MÜNÂZARA).

Kelâm âlimleri tarafından erken devirden itibaren yazılmaya başlanan ve telifleri her dönemde devam eden çeşitli cedel kitapları mevcuttur. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin *Kitâbü'l-Cedel*'i (Nesefî, vr. 111^a), Kâ'bî'nin *el-Cedel ve âdâbü ehlih*'i (İbnü'n-Nedîm, s. 219), Ebû İshak el-İsferâyînî'nin *Edebü'l-cedel*'i (Sübkî, IV, 261), Cüveynî'nin *el-Kâfiye fi'l-cedel*'i (Kahire 1399), Gazzâlî'nin *el-Müntehal fi 'ilmi'l-cedel*'i (Abdurrahman Bedevî, s. 32), Fahreddin er-Râzî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ı (İbn Haldûn, I, 410), Âmidî'nin *Şerhu Cedeli's-şerif*'i (Sübkî, VIII, 307), İbn Teymiyye'nin *Tenbihü'r-recülü'l-gâfil 'alâ temvihî'l-cedeli'l-bâtıl*'ı (*Keşfü'z-zunûn*, I, 487) bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cdl" md.; *et-Ta'rifât*, "cedel" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "cedel" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cdl" md.; *Müsned*, II, 258, 478; IV, 156; V, 252, 258; Dârimî, "Mukaddime", 17, 29; İbn Mâce, "Mukaddime", 7; *Manîku Aristo* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1980, II, 489-490; Eş'arî, *Ma'âlât* (Ritter), s. 294; Fârâbî, *el-Mecmû'*, Kahire 1325/1907, s. 61; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 219, 252; İbn Sînâ, *Kitâbü'l-Cedel*, Kahire, ts., s. 18-20, 24, 25, 72, 75; Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel* (nşr. Fevkiye Hüseyin Mahmûd), Kahire 1399/1979, nâşirin takdimi, s. 26-27, 52-53; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), I, 40, 94-95, 97; Nesefî, *Tebşirâtü'l-edille*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 496, vr. 111^a; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, V, 165, 167; XX, 29, 139-140; Âmidî, *el-Mübîn*, s. 91; Nâsirüddin-i Tûsî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât* (İbn Sînâ, *el-İşârât ve't-tenbîhât* ile birlikte, nşr. Süleyman Dünya), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), I, 462, 464; Sübkî, *Tabakât*, IV, 261; VIII, 307; İbn Haldûn, *el-İber*, I, 381-382, 410; Süyûtî, *el-İtkân* (Beyrut), II, 1054-1060; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 307-308; *Keşfü'z-zunûn*, I, 487, 579-580; II, 1359, 1408; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebîr* (trc. Selman Hüseyin en-Nedvî), Beyrut 1407/1987, s. 22, 26-28, 29-38; Abdurrahman Bedevî, *Mu'el-fâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 32; M. Ebû Zehre, *Târîhu'l-cedel*, Kahire 1980, s. 34-46, 49-51, 60-64; Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İstanbul 1983, s. 4-12, 16, 21, 108-115, 125, 126-159; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 103-107; Ca'fer Âlû Yâsin, *el-Fârâbî fi hudûdihî ve rusûmihî*, Beyrut 1405/1985, s. 178.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

CEDELÜ'L-KUR'ÂN

(bk. CEDEL).

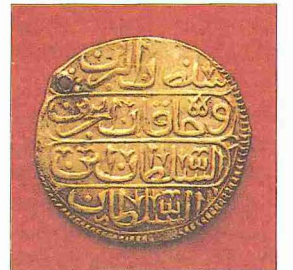
CEDİD EŞREFİ

II. Mustafa adına 1696'da ilk defa tuğralı olarak basılan altın para.

İstanbul'da basılan eşrefî altınlarla Mısır'da kesilen altınlar arasında dirhem ve ayar farkı bulunduğu halde her ikisinin rayici eşit tutuluyordu. Fakat tam ayarlı İstanbul altınının tüccar tarafından toplanarak Mısır'a ve başka yerlere götürülmesi piyasada halis altının azalmasına, buna karşılık ağırlıkların eksik ve ayarları bozuk Mısır altınlarının çoğalmasına yol açmıştı. Hükûmet bu duruma engel olmak için içine gümüş ve bakır karıştırarak ilk defa üstünde tuğra bulunan bir altın para bastırmış, buna cedîd eşrefî adı verilmiş ve bu yeni paraların 300 akçeye eş değer olması kabul

edilmiştir. Cedîd eşrefiler çoğalcıya kadar Mısır ve eski İstanbul eşrefileriyle Tunus ve Cezayir altınlarının, zamanla taşradan gelecek olanların ve tüccar arasında tedavül eden mahlût ve 100 adedi 110 dirhem altın itibariyle rayic meskûkâtın doğrudan Darphâne-i Âmire'ye getirilip eritildikten sonra tuğralı olarak darbedilmesi, ayrıca Edirne ve İzmir'de de özel darphâneler kurularak İstanbul'dakiler gibi tuğralı altınlar kestirilmesi hakkında irade çıkmıştır. Aynı şekilde Mısır'da da bu cedîd tuğralı altınlardan 22 ayarında ve 100 adedi 115 veznine eşit sikkeleri kesilmesi hususunda aynı yıl içinde Mısır valisine fermanlar gönderilmiştir (Hammer, XII, 409). Devrin vak'anûvisi Râşid Mehmed Efendi, yeni meskûkâtın tedavüle girmesi ve cizye gelirlerinin de bu paralar üzerinden tahsil edilmesiyle devlet hazinesinin yüzde elli kazançlı çıktığını belirtmektedir (*Tarih*, II, 384).

Bu altın paralar birkaç çeşit çıkarılmıştır. Bir kısmı eski eşrefiler gibi geniş, bir kısmı da küçük ve dar kuturda darbedilmiştir. Ayrıca altın meskûkâtta ilk defa olmak üzere çifte altın yani iki kat vezinde sikkeler tedavüle çıkarılmıştır. Ancak bunların hiçbirinde ölçü bakımından tam bir uyum sağlanamamış, ufak tefek noksanlıklar hep bulunmuştur. Bununla birlikte cedîd altın sikkelerin eski Osmanlı paraları arasında gerçekten özel bir yeri olduğu ve daha sonrası için de bir örnek teşkil ettiği belirtilmelidir. O zamana kadar padişah tuğrası sadece gümüş meskûkât üzerine nakşedilirken bu tarihte (1696) altın sikkelere de vurulması Osmanlı para darbı için gerçekten önemli bir olaydır. Bu tuğ-

1696
tarihli
cedid
eşrefi
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir, nr. 1722)

ralı altınlara resmen cedîd eşrefî adı verildiği halde halk arasında sadece eşrefî veya tuğralı altın denilmiştir. Osmanlılar'da kullanılan altın paraların adları genellikle Mısır'dan sirayet ederdi. Hatta İstanbul'da belli bir adla bastırılıp piyasaya sürülen altınlar Mısır'a gidince isim değiştirir ve bu yeni isimle anılmaya başlardı. Nitekim cedîd eşrefîler de Mısır'da **zer-i mahbûb*** adıyla darbedilmiştir. Halbuki bu adla İstanbul'da para darbı ancak III. Ahmed zamanında gerçekleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Râşid, *Tarih*, II, 383-384; Hammer, *HEO*, XII, 409; İsmâil Gâlib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, Kostantiniye 1307, s. 250-253; Hasan Ferid, *Nakd ve İ'tibâr-ı Mâlî*, 1. Kitap, İstanbul 1330-33, s. 203; Nuri Pere, *Osmanlılarda Mâdenî Paralar*, İstanbul 1968, s. 185; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'n-nuġûdi'l-İrâkıyye li-mâ ba'â'de'l-'uhûdi'l-'Abbâsiyye*, Bağdad 1377/1958, s. 137; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloġu*, II, 606-612; Pakalın, I, 267.

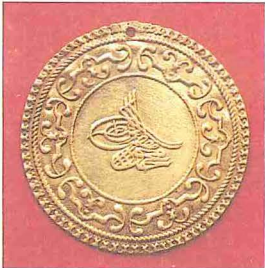

İBRAHİM ARTUK

CEDİD İSLÂMBOL

1716'da İstanbul'da basılan altın para.

Bu sikkeye "sikke-i cedîd-i zer-i islâmîbol" da denilirdi. 1696'da bastırılan cedîd eşrefî'lerin para buhranını ortadan kaldıramaması ve İstanbul'da basılan altınlarla diğer sikkelerin de mağuşiyeti yüzünden, halk arasında muteber ve makbul olan Venedik altınından tam vezinli, ayarı halis olarak 100 adedi 110 dirhem gelmek üzere kesilerek piyasaya sürülmüştür. Kenarı zincirli, dairesinin etrafı rûmî nakışlı, ortası ayna gibi parlak, bir yüzünün ortasında pa-

1143 (1730)
tarihli
cedîd
İslâmîbol
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teġhir,
nr. 1780)

daşahın tuğrası, diğer yüzünde "duribe fî İslâmîbol" yazılıdır. 3'er kuruş rayıçle 1696'da basılan altınlardan ayırmak için bunlara "zer-i İslâmîbol" adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Râşid, *Tarih*, IV, 192-193; İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, Kostantiniye 1307, s. 273; Süleyman Sûdî, *Usul-i Meskûkât-ı Osmâniyye ve Ecnebiyye*, İstanbul 1311, s. 69; Nuri Pere, *Osmanlılarda Mâdenî Paralar*, İstanbul 1968, s. 191; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloġu*, II, 625-626; Pakalın, I, 267.

İBRAHİM ARTUK

CEDİD ZENCİRİKLİ

III. Ahmed adına

1138'de (1725-26)

Tebriz, Tiflis ve Revan

darphânelerinde basılan altın para.

Tebriz Seraskeri Abdullah Paşa'nın müracaatı üzerine Tebriz'de bir darphâne açılmasına izin verilmiş ve burada cedîd zencirlikli adıyla sikkeler basılmıştır. Daha sonra bu sikkelerin birer örneği İstanbul'a da gönderilmiştir. 24 ayar halis altından olup her yüz adedi 110 dirhem ağırlığında ve her biri 400 akçeye rayıç olmak üzere kesilen cedîd zencirlikli paralar İstanbul altınları ile eşit değerde tutulmuştur. Ancak ziynet özelliği taşımadıkları için ayar doğruluğu bakımından şüpheli görülmeleri üzerine İstanbul Darphânesi'nde birer örnek altın bastırılarak Tebriz seraskeriyle Revan ve Tiflis muhafızlarına gönderilmiş ve bundan böyle buna göre basılması istenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Küçük Çelebizâde Âsim, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 306-307, 330-331; İsmâil Gâlib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, Kostantiniye 1307, s. 274; Hasan Ferid, *Nakd ve İ'tibâr-ı Mâlî*, 1. Kitap, İstanbul 1330-33, s. 183; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloġu*, II, 631-632; Pakalın, I, 267.

İBRAHİM ARTUK

CEDİDCİLİK

XIX. yüzyılın sonuna doğru
Rusya müslümanları arasında eğitim
ve kültür alanında başlayan
yenileşme hareketi.

Batı'daki aydınlanma felsefesinin İslâm dünyasına yansımaları ve "usûl-i cedîd" adlı eğitim hareketinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Rusya müslümanlarında ilk öğretim şehirlerde medrese bünyesinde, köylerde ise camilerin yanında bulunan mekteplerde geleneksel yöntemlerle yürütü-

lerek sadece okuma yazma ve ilmi bilginisi öğretiliyor, ayrıca Kur'an'dan bazı sûrelerin ezberletilmesiyle yetiniliyordu. "Usûl-i kadîm" denilen bu yönetime karşı çıkarak yerine usûl-i cedîd adıyla Batı'daki eğitim sisteminden etkilenen bir yöntem öneren kişilere Cedîdciler (Batı dillerinde Djadids) ve bunlar vasıtasıyla gelişen akıma da Cedîdcilik (Djadidisme) denilmiştir.

İlk öğretimin ıslahı ve yeni eğitim sisteminin uygulanması düşüncesinin başta gelen temsilcisi Gaspıralı İsmâil Bey'dir (ö. 1914). Kırımlı olan İsmâil Bey eğitim ve öğretim amacıyla bulunduğu İstanbul'da Genç Türkler'den, Paris'te iken de sosyalist ve liberalistlerden etkilenmiş, bu şekilde Batı'daki eğitim sistemini tanıma imkânı bulmuştur. Gaspıralı İsmâil Bey, Kırım'da ve Rusya'daki diğer Türk beldelerinde halkın içinde bulunduğu gerilikten kurtulması için öncelikle eğitim ve kültüre önem verilmesini istiyor, ıslah çalışmalarının ilkokullardan başlatılması, bu okullarda uygulanacak usûl-i kadîmin terkedilerek yerine usûl-i cedîdin yerleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. 1883 yılında Kırım'da "Dilde, Fikirde ve İşte Birlik" alt başlığıyla çıkarmaya başladığı *Tercüman* gazetesinde usûl-i cedîdle ilgili fikirlerini dile getiriyor ve ilk öğretimdeki sistemi eleştiriyordu. Ona göre mektepler medreselerden ayrılmalı, ilkokulların özel öğretmenleri olmalı, öğretmenler aylık almalıdır. İlkokullarda okumanın yanında yazma da öğretilmeli ve coğrafya, matematik, hayat bilgisi gibi dersleri de içine alan bir program uygulanmalıdır. Kızlar için ayrı okullar açılmalı ve eğitimin her seviyesine uygun kitaplar hazırlanmalıdır. Gaspıralı bu hedefler ve ilkeler doğrultusunda 1884'te Bahçesaray'da usûl-i cedîd mektebini açtı ve yeni yöntemi burada bizzat kendisi uygulamaya çalıştı. Bu mektep örnek alınarak açılan okullara "usûl-i cedîd mektepleri" denilmiştir. Gaspıralı, eğitim dili Türkçe olan ve kısa zamanda okuma yazmayı öğreten bu okullardaki usûl-i cedîdi Rusya müslümanlarına anlatmak ve yaygınlaştırmak için belli başlı Türk merkezlerine seyahatler yaptı. Başlangıçta fazla ilgi görmeyen usûl-i cedîd mektebinden mezun olan öğrencilerin başarıları halkın dikkatini çektiğçe okula ilgi arttı. Bunun üzerine Kafkasya, Kazan ve Türkistan'ın uzak bölgelerinden usûl-i cedîdi tanımak ve öğrenmek üzere öğretmenler ve mollalar Bahçesaray'a gelmeye başladılar.